

Sulina E. M., doctor of philosophical sciences, corresponding member NAPN, Ukraine, professor (Ukraine, Kyiv), zhizhkot@gmail.com

Kompetentnistniy approach as paradigm of modern education

Examined kompetentnistniy approach as one of key approaches, which foresees integration of academic and professional education and strengthens praktiko-oriented of modern education. Kompetentnistniy approach is not matched against traditional znannevomu approach, and substantially extends his maintenance actually by personality by constituents and serves as basis for the design of the programs of preparation taking into account the requirements of labour-market to the competence specialists.

Keywords: kompetentnistniy approach, education, competence of specialists.

Суліма Е. М., доктор філософських наук, член-корреспондент НАПН України, професор (Україна, Київ), zhizhkot@gmail.com

Компетентністний підхід як парадигма сучасного освіти

Рассматривается компетентністний підхід як один из ключевых подходов, который предусматривает интеграцию академического и профессионального образования и усиливает практико-ориентированность современного образования. Компетентністний підхід не противопоставляется традиционному знанневому підходу, а существенно расширяет его содержание собственно личностными составляющими и служит основой для моделирования программ подготовки с учетом требований рынка труда к компетентности специалистов.

Ключевые слова: компетентністний підхід, образование, компетентность специалистов.

* * *

УДК 37.013.74:378.091

Жижко Т. А.

доктор філософських наук, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ), zhizhkot@gmail.com

ТРАНСФОРМАЦІЯ УНІВЕРСИТЕТУ: ВІД ВИТОКІВ ДО СЬОГОДЕННЯ

Досліджено основні форми реалізації ідеї університету в сучасних освітніх практиках. Обґрунтовано вплив на університетську освіту факторів глобалізації та національних тенденцій.

Ключові слова: університет, університетська освіта, Болонський процес, європейський простір, глобалізація, реформа.

Дослідження університетської проблематики привертає все більше уваги вчених останнім часом у зв'язку з процесами перевизначення ролі та місця університетів у суспільстві, що глобалізується. Останнім часом дослідники трансформаційних процесів у галузі освіти наголошують на загальносвітовій тенденції трансформації організаційної моделі університетів від моделі класичного університету, тобто культурної інституції (її іноді називають колегіальною моделлю, або моделлю дослідницького університету) до університету як організації, що надає освітянські послуги (яку також визначають як управлінську або навіть підприємницьку модель).

Деякі дослідники наголошують на перетворенні американських та багатьох європейських університетів на освітні корпорації, вказуючи на негативні наслідки поширення підприємницької моделі. У пострадянських країнах, і зокрема в Україні, де триває процес модернізації освітніх організацій і відбувається активна комерціалізація державної освіти, зростає актуальність вивчення трансформації діяльності університетів, що акцентується включенням цих країн у європейський освітній простір (через приєднання до Болонського процесу).

Висвітлення місії сучасної університетської освіти містяться в працях теоретиків постіндустріального суспільства Д. Белла, П. Друкера, В. Іноземцева, М. Кастельса, М. Портера, Е. Тоффлера та ін. Різні ас-

пекти досліджуваної проблеми висвітлені в роботах фундаторів теорії людського капіталу (Т. Шульца, Г. Беккера, М. Блауга).

Важливе значення для всебічного дослідження історії університетської освіти мають праці, в яких висвітлюються теоретико-методологічні аспекти розвитку вищої освіти в Україні. У ґрунтовних дослідженнях В. Андрущенко, М. Зубрицької, В. Кременя, Л. Коваль, В. Лугового, В. Лутая, О. Мещанінова, М. Полякова, С. Савчука, В. Сагарди та інших розкрито сутність та важливі структурні елементи університетської освіти, стратегічні напрями її модернізації на сучасному етапі.

Незважаючи на досить широкий діапазон публікацій, проблему університетської освіти в період становлення інформаційного суспільства не можна вважати вичерпаною. Існує низка питань, які потребують невідкладних відповідей.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей трансформації ідеї університету, вивченні концептуальної природи університету, а також тенденцій розвитку університетської освіти в сучасних умовах.

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується високим динамізмом та всеосяжністю змін у всіх сферах життєдіяльності людини. Протягом останніх декількох десятиліть відбулися безпрецедентні зрушення, деякі з яких мали кардинальний характер. Безумовно, ускладнення суспільних зв'язків, зростання їх інтенсивності ставить як перед окремою людиною, так і перед суспільством в цілому, нові завдання та проблеми. Сьогодні набувають актуальності нові економічні, політичні та соціальні проблеми, що, у свою чергу, ініціює активні наукові дискусії, зокрема, й філософські.

Провідним принципом розвитку сучасної цивілізації стає випереджальний розвиток якостей людини, найважливіша роль у забезпеченні реалізації якого належить університетові, як соціальному, філософському та педагогічному феномену. Саме з освітою, насамперед, вищою, пов'язана відповідь на виклики сучасної епохи. Саме актуалізуючи необхідність рефлексії суті університетської освіти можна знайти відповідь на закономірне запитання: які вимоги має задовольняти сучасний університет?

Які наслідки для розвитку університету має зміна освітніх парадигм? Ретроспективний аналіз показує, що дослідники пов'язують їх зміну з трансформацією культурних моделей освіти в Європі та Америці у XVIII, XIX та XX століттях. Розвиток соціокультурних моделей освіти за схемою "Просвітництво – Модерн – Постмодерн" визначає специфічну роль та відповідну певній історичній епосі місію університету, яка постійно оновлювалася в переході від класичного університету до модерного, від модерного університету – до постмодерного. Так, у просвітницькій моделі освіти університет – це інституція, де відбувається розподіл знань на автономні дисципліни, строго дотримання меж між ними, систематизація і класифікація предметних областей у середині окремих наук. За модерністською моделлю в діяльності факультетів університету переважає дослідницька практика, розроблення проблематики предметів і методів нових дисциплін, а освіта й виховання стають вторинними. Постмодерністська модель освіти базується на новій парадигмі вищої освіти, за якою ролі агентів навчального процесу підпорядковані тому, щоб навчити

студента вчитися. Постмодернізм приносить нове розуміння науки як міждисциплінарного феномену, і в системі закладів освіти чільне місце займає дослідницький університет.

У сучасних умовах конкурують три парадигмальні типи освіти: просвітницька (опирається на традиції просвітництва); індустріальна (враховує реалії індустріального суспільства, але не може забезпечити розвиток освіти в умовах загальносистемних соціальних змін); постіндустріальна (формується разом із становленням постіндустріального суспільства). Просвітницька парадигма освіти пов'язує своє існування з класичним університетом. За індустріальною парадигмою відбувається повне руйнування підвалин класичного університету з притаманними йому академічною свободою, автономією, повагою до людської індивідуальності, національними цінностями. Парадигма інноваційної освіти пов'язується з інноваційною освітою, провідною роллю університетів в суспільно-економічному житті країни.

Університетська освіта представляє структуровану сукупність функціонально зв'язаних підсистем (освітньо-наукової та фундаментальних і прикладних досліджень), скоординоване поєднання яких забезпечує досягнення стратегічних цілей університету. Як важлива функція університетської діяльності, університетська освіта поєднує фундаментальні й прикладні дослідження з професійною підготовкою спеціалістів зі створенням системи неперервної освіти, збереженням національних традицій відповідно до інтересів держави та регіону.

Університетська освіта визнається важливим елементом і ресурсом суспільства. Але освіту умовно поділяють на три види: реальна освіта (та, яка існує сьогодні у світі), заявлена освіта (та, яка має прийти на зміну реальній найближчими роками), потенційна освіта (та, яка прийде через 5–10 років і яка буде визначатися новими характеристиками – змістовного, формального, соціального, індивідуально-особистісного плану). Слід погодитися, що ні реальна, ні заявлена освіта не виступають ресурсом інформаційного суспільства. Такою може бути лише потенційна освіта.

Головне призначення університетів у всі часи полягало в збагаченні наукового знання, залученні до культури у виробництві інтелектуальної еліти держави і суспільства, підтримці наукових академічних традицій. Френк Ньюмен, керівник американського “Проекту майбутнього: політика в галузі вищої освіти мінливому світі” виділяв три атрибути, необхідних для збереження за університетами ролі служителя потребам суспільства: 1) підготовка/соціалізація студентів до їхньої ролі в житті суспільства, 2) забезпечення всім студентам шансів на соціальну мобільність та 3) захист університету як домівки для безкорисної наукової діяльності й розкритих дискусій [1].

Отже, першу функцію університету – підготовка молоді до її ролі в житті суспільства – можна розподілити на три типи: підготовка до життя в спільноті, підготовка до інтелектуального життя та підготовка до професійної діяльності. Соціалізація індивідів до життя в спільноті означає, передусім, підготовку до участі в громадських справах і демократичних процедурах, тобто це підготовка до громадянської участі в демократичному житті спільноти. Не зовсім зрозуміло, чи беруть відповідаль-

ність за цей тип соціалізації нові комерційні та віртуальні заклади освіти. Крім цього, переорієнтація традиційних університетів на ринок і їхнє залучення до прибуткових видів діяльності можуть применшити значення інших видів діяльності, безпосередньо не пов'язаних з навчанням кваліфікованої робочої сили, а надто якщо простір вищої освіти стане високо конкурентним.

Другий тип соціалізації студентів – підготовка до інтелектуального життя – полягає у їхньому знайомстві з інтелектуальними поняттями й виробленні здатності до критичного мислення (філософія, історія, література тощо). Оскільки нові постачальники університетських освітніх послуг мають дещо спрощене бачення інтелектуальних умінь, спрямоване, переважно, на підготовку студентів до успішного виконання обов'язків на робочому місці, існує небезпека атрофії цього типу соціальної функції [1].

Нарешті, третій тип соціалізації студентів – підготовка до професійної діяльності – також наражається на небезпеку з боку нових постачальників освітніх послуг. Важко уявити адекватну соціалізацію до професії юриста або викладача у віртуальному просторі онлайн-курсів.

Друга функція університету, за типологією Ф. Ньюмена, – сприяння соціальній мобільності. Вища освіта відіграє стрижневу роль у визначенні шансів індивіда на висхідну мобільність; сьогодні доступ до вищої освіти, як ніколи раніше, визначає, хто братиме повноцінну участь у житті суспільства [1]. Схоже, за цим критерієм традиційні й нові університети нічим особливим не відрізняються один від одного, крім, хіба що, додаткового престижу, яким наділяють індивідів кращі з першого типу і який досі недоступний представникам іншого.

Зрештою, третя функція університету – слугування доміркою для безкорисної наукової діяльності й розкритих дискусій – опиняється під загрозою в новостворених університетах, котрі нехтують підтримкою громадських дебатів і об'єктивної дослідницької діяльності.

Отже, сучасна інтерпретація університетської ідеї як єдності ціннісних орієнтацій – навчання, дослідження і виховання – істотно розширює ці класичні уявлення, розглядаючи розвиток університетів не тільки як центрів освіти, науки і культури, але й комерційності.

Необхідно зосередитися на формуванні нової ролі (або ролей) університету як суспільного інституту в рамках нового дискурсу “Європи знання”. Університет відіграє істотну роль у процесах, що відбуваються навколо формування спільних європейських просторів вищої освіти та науково-дослідницької діяльності, але в жодному з них університет не сприймають традиційно.

Інституційно університет змінюється разом із докорінними перетвореннями соціальних лаштунків, в яких він функціонує (виникненням лаштунків “глобалізації”, “знанневої економіки” та “знанневого суспільства”). Формується новий світ, який набуває різних назв і форм, а відповідні соціальні, культурні й економічні процеси стають об'єктом дебатів, що точаться в науках про суспільство; проте останнім часом на нього все частіше дивляться крізь призму глобалізації.

Аналіз становлення та історичної генези університетської освіти у Європі треба починати із перших уні-

верситетів, їх ролі у розвитку освіти, науки і культури в європейському просторі.

Зв'язок освіти та науки сьогодні не просто очевидна для всіх сентенція, не тільки необхідність, створена часом, а й єдиний шлях розвитку університету. Якщо прийняти за константу думку про те, що університет завжди відрізнявся від інших навчальних закладів, і відповідно до власного призначення повинен відрізнятися й надалі, то освіта через науку – єдиний шлях сучасного університету.

Наразі умовно виокремлюють дві моделі університету (але необхідно пам'ятати, що таке розподілення досить умовне): європейську та американську.

Європейська модель університету. Концепція національного (європейського) університету належить ректорові Берлінського університету, відомому соціологові, дипломатові Вільгельму фон Гумбольдту – братові Олександра Гумбольдта. Ця концепція ґрунтувалася на таких принципах [2, с. 25–34]:

1. Університет – носій і “ідентифікатор” національної ідеї (національній ідентичності), національної культури (тоді йшлося про культуру німецького народу, який на початку XIX століття лише переживав процес становлення).

2. Університет є свого роду гілкою влади. Його завдання полягає у формуванні владної еліти країни, в подальшому – провідника ідей держави. Тому статус університету був дуже високий.

3. Істотною, якщо не наріжною основою існування, місією і органічною функцією університету є, у зв'язку із сказаним, функція культурологічна, яка органічно поєднується з ще двома засадничими функціями – науковою і освітньо-просвітницькою.

4. Університетське знання консолідується з академічним через вільне право учених Академії викладати в університетах, право університетської професури на дослідницьку діяльність, до того ж переважно в новаторських, несталих сферах пізнання.

5. Університетська воляниця, автономність, незалежність від волі влади – характерні атрибути європейського університету.

Тобто в рамках цієї концепції університет, відповідно до статуту В. Гумбольдта – це осередок професури і студентів – носіїв культури народу, але зовсім не школа для підготовки фахівців як таких. “Про все – помалу”, головне – володіти загальною культурою, бути енциклопедистом – така атрибутика класичного європейського університету. Треба сказати, що таке відношення до випускника університету ще збереглося в розумах людей, але на ділі, практично воно вже пішло в минуле [4, с. 5].

Істотно іншою є концепція американських університетів. На відміну від європейських університетів, американський університет орієнтується на професіоналізм, підготовку фахівців найвужчого профілю, але з глибинними практичними знаннями. Вони орієнтовані і адаптуються вже в навчанні до сфери управління, високих технологій військової справи, промисловості, аграрного сектора, медицини і т.д., навіть сфер інноваційної діяльності.

Відповідно до цього:

1. Американські університети – носії самої передової наукової думки. Вони істотно випереджають усі інші наукові інституції в країні.

2. Вони, насамперед, – науково-повчальні установи, де на базі високої лабораторної бази, що індустріалізувала, широких (практично необмежених) технічних можливостей студенти навчаються бути дослідниками і фахівцями в певній вузькій сфері навчання.

3. Виникла і культивувалася далі досить глибока спеціалізація університетів. Одні (Гарвард, наприклад), готують управлінську і військову еліту – і без відповідного диплома навіть дуже обдарованим фахівцям важко розраховувати на досягнення високого положення у відповідній сфері. Інші (наприклад Сан-Дієго) є законодавцями мод у сфері комп'ютерних технологій і сучасних методів управління тощо.

Тобто уніфікація навчального процесу відсутня; навчальний процес – органічна частина наукових досліджень; кожен університет будує свою концепцію освіти фахівців. Тому закінчити американський університет взагалі – це нічого визначеного не сказати. Треба закінчити певний університет, аби “пробитися” або навіть бути бажаним в певній сфері діяльності [4, с. 7]. Все це свідчить ще й про те, що однією з головних функцій такої моделі університету є соціальна стратифікація, а кошти, час і сили, вкладені в освіту є соціальним капіталом людини, інвестицією у власне майбутнє. Це загалом відповідає прагматичному принципу.

Обидві моделі університету мають низку переваг та вад, але треба зазначити, що формувалися вони як віддзеркалення тієї чи іншої соціальної ситуації, водночас формуючи соціум навколо себе.

Наразі у всіх країнах, у яких відбуваються перетворення, пов'язані із формуванням постіндустріального та інформаційного суспільства, головною проблемою постає зміна парадигм філософії освіти. Питання про модернізацію, гуманізацію університетів, перетворення їх на щось інше жваво обговорюється навіть тими, хто не має відношення до освіти. Всі згодні з тим, що вищу освіту повинно перетворювати.

Єдиним невиборним фактом залишається те, що суспільство втрачає риси індустріального суспільства та переходить у постіндустріальну фазу із стрімким розвитком інформаційних технологій. Оскільки у постіндустріальному суспільстві головну роль відіграють розумові види праці, то освіта виходить на перший план. Отже, перехід від індустріальної цивілізації до постіндустріальної може бути значно прискорений змінами в освіті. Першочерговим завданням на цьому етапі є перегляд індустріальної парадигми освіти та формування нової – особистісної, що має виходити з факторного суб'єктивізму. У рамках індустріального типу цивілізації освіта побудована за нормами і стандартами інженерного мислення. Якщо суспільство – машина, людина – деталь, то освіта в остаточному підсумку є формою проекту чи технології, виробництва стандартизованої людини.

Така освіта базується на технократичному мисленні, відмітними рисами якого є примат засобу над метою, мети – над смыслом і суспільними потребами, техніки – над людиною і її цінностями. Створення індустріальної цивілізації формує людину-функцію, обмежено пристосовану до технології конвеєрного поточного виробниц-

тва, алгоритм якого зводиться до тиражування заданої схеми. Для суспільства готують інженерів, лікарів, юристів та ін. в рамках досить вузької спеціалізації. Програми складають за принципом: навчити слід того, чого потребує практична діяльність. Внаслідок цього освіта стає духовно спустошеною, що в умовах переходу суспільства від індустріальної до постіндустріальної, інформаційної цивілізації виявляється досить виразно.

Освіта дедалі відчутніше виявляє невідповідність тим вимогам, які ставить перед нею нинішній етап соціального розвитку. Її основні елементи (цілі, структура, зміст, методи навчання) перебувають у глибокій суперечності з соціальними умовами, які різко змінюються. Щоб вивести освіту зі стану кризи, в якому вона сьогодні перебуває, треба змінити парадигму освіти – вона має відповідати основним параметрам постіндустріальної цивілізації, яка постає [3, с. 235–236].

Як зазначають дослідники, суспільство потребує інституту, що поєднає в собі три часи: минуле, сьогодення і майбутнє. Забезпечити єдність таких чинників, як спадкоємність в культурі, успішна орієнтація людини в сучасному житті і його готовність увійти до завтрашнього дня, стало можливим завдяки об'єднанню в університеті трьох соціальних систем: освіти, культури і науки. На університет покладається місія бути механізмом досягнення стійкого розвитку суспільства. У ситуації середини ХХ – початку ХХІ століть, коли різко наростають процеси диференціації, пов'язані з розвитком розподілу праці і ідеологією індивідуалізму, проблема стабільності суспільства усвідомлюється як соціальна потреба. Оскільки інтелект вкочається в механізм еволюції, університет перетворюється на інститут, що існує для задоволення цієї потреби.

Отже, якщо згадати історію, у перекладі з англійського слово “університет” (university) дослівно означає “універсальне місто”. Виникнувши в ХІ столітті, він спочатку включав значення університетського співтовариства: професорів, викладачів і студентів, які об'єднані загальним пафосом – пошуком універсального знання, універсальних істин, які, за їх переконанням, є передумовою отримання свободи, істини, правди, благої життя та врешті–решт – рятування. Зараз університет виступає дещо у новому сенсі. Вже ніхто не шукає універсальних істин, а феноменологія та екзистенціалізм, впродовж агностицизму Канта, взагалі відмовляються від універсальності заради індивідуальної думки та уявлення. У свідомості людини не існує усталених знань та зв'язків, є тільки внутрішня рефлексія на відповідні виклики буття. Інформаційний простір надає людині забагато для усвідомлення, користування знаннями має ситуативний характер. Тому не так давно у освітан з'явилась ідея не навчати фундаментальному знанню, бо воно здебільшого не потрібне, не навчати практичним навичкам – бо вони застаріють раніше, ніж людина припинить навчання, а навчати самостійно здобувати знання та формувати мобільну особистість, яка при необхідності сама опанує певні навички та здобуде інформацію. Не критикуючи таких позицій, зазначимо, що для ідеї університету такий шлях виявився занадто хибним.

Тому пропонується повернутися до визначення університету як охоронця скарбниці знань. Оскільки загально визначено, що знання є загальним здобуттям, їх

об'єктивність та всезагальність визначається самими принципами науковості, то зберігати та охороняти ці знання потрібно всезагальне. За умови глобалізаційних тенденцій розвитку цивілізації в останні десятиліття, коли розвинені країни Європи вступили в період становлення постіндустріального суспільства, висувуються принципово нові вимоги до організації університетської освіти. Виходячи з положень філософії освіти й концепції цілісності європейського педагогічного процесу, культурологічних ідей плюралізму й імперативу загальнолюдських цінностей, інтеграційні тенденції в реформованні ланки вищої освіти заслуговують на особливу увагу.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В. П. Світанок Європи: Проблема формування нового учителя для об'єднаної Європи ХХІ століття / В. П. Андрущенко. – К.: Знання України, 2011. – 1099 с.
2. Гумбольдт В. Про внутрішню та зовнішню організацію вищих наукових закладів у Берліні / Вільгельм фон Гумбольдт // Ідея університету. Антологія. – Львів: Літопис, 2002. – С. 25–34.
3. Прокопенко А. Л. Зміна парадигми освіти: від традиційної до особистісно-орієнтованої (соціально-філософський аспект) / А. Л. Прокопенко // Мультиверсум. Філософський альманах; гол. ред. В. В. Лях. – К.: Український центр духовної культури, 2006. – Вип. 56. – 244 с.
4. Черванев І. Г. Миссия университета и раздумья об Alma Mater / И. Г. Черванев // Наука и общество: науч.–попул. журнал. Университеты: Наука и просвещение. – 2006. – № 3. – С. 3–17.

References

1. Andrushhenko V. P. Svitank Jevropy: Problema formuvannja novogo uchytelja dlja ob'jednanoi' Jevropy ННІ stolittja / V. P. Andrushhenko. – K.: Znannja Ukraїny, 2011. – 1099 s.
2. Gumbol'dt V. Pro vnutrishnju ta zovnishnju organizaciju vyshhyh naukovykh zakladiv u Berlını / Vil'gel'm fon Gumbol'dt // Ideja univertsytetu. Antologija. – L'viv: Litopys, 2002. – S.25–34.
3. Prokopenko A. L. Zmina paradygmy osvity: vid tradycijnoi' do osobystisno-orijentovanoi' (social'no-filosofs'kyj aspekt) / A. L. Prokopenko // Mul'tyversum. Filosofs'kyj al'manah; gol. red. V. V. Ljah. – K.: Ukrai'ns'kyj centr duhovnoi' kul'tury, 2006. – Vyp. 56. – 244 s.
4. Chervanev I.G. Missija universiteta i razdum'ja ob Alma Mater / I.G. Chervanev // Nauka i obshhestvo: nauch.–popul. zhurnal. Universitety: Nauka i prosveshhenie. – 2006. – № 3. – S. 3–17.

*Zhyzhko T. A., Ph.D., National Pedagogical University
M. P. Drahomanova (Ukraine, Kiev), zhizhko@gmail.com*

Transformation of university: from the origins to the present day

Main forms of implementing the idea of university in modern educational practices were studied. Impact on the university education of factors of globalization and national tendencies was substantiated.

Keywords: university, university education, the Bologna Process, European space, globalization, reform.

Жижко Т. А., доктор філософських наук, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ), zhizhko@gmail.com

Трансформація університета: от истоков к настоящему

Исследованы основные формы реализации идеи университета в современных образовательных практиках. Обосновано влияние на университетское образование факторов глобализации и национальных тенденций.

Ключевые слова: университет, университетское образование, Болонский процесс, европейское пространство, глобализация, реформа.

* * *